

TAMÁS PÁL

CSIPKERÓZSIKA-AKTIVÁCIÓS TECHNIKÁK

Amerikai dominanciák a nemzetközi peremeken

Amerika valószínűleg a 20. század legnagyobb sikersztórija, és a hidegháború befejeződésével még legalább húsz évig az egyetlen szuperhatalom volt. Elhitte, hogy azt tehet, amit akar, és talán épp ezért szaladt bele nagyon gyorsan az utolsó években Irakba és Afganisztánba. Ennek most vége, nem azért, mert Zakaria írt erről egy könyvet, hanem mert az ázsiaiak átrajzolták a geopolitika alapvető erővonalait. Amerika elveszíti kizárólagos globális mozgástereit a gazdaságban, a biztonságpolitikában, részben talán a technológiában. De egyelőre megőrzi a katonai potenciálok versenyében, tudományban, globális szórakoztatóiparban és esetleg a médiában. A legfontosabb bevándorlási célpont marad a fejlett világban a következő évtizedekben. S ahol a kizárólagosság a múlté, ott is megmarad majdnem mindenütt az első három között. De amerikai közírók már azt is a birodalom bukásaként élik meg, hogy nem minden metszetben versenytárs nélkül ők az elsők.

Sokaknak úgy tűnt, hogy a hidegháborús győzelem egyszeri és soha vissza nem térő lehetőség az amerikai demokrácia kis replikái, egyfajta Disney-demokráciák létrehozására mindenütt az egykori szovjet övezetekben, és azzal, hogy ez csak Közép-Európában sikerült, s mint újabban kiderül, ott sem teljesen, az amerikaiak történelmi lehetőséget hagynak ki. De hát a nagy győzelmekből eddig sem az következett, amit az amerikaiak elképzelték. Wilson alapelvei a nemzetek önrendelkezéséről az első világháború után hozzájárultak egy instabil Kelet-Európa megteremtéséhez. Wilson ötlete volt a Népszövetség, ahova végül az

**Az amerikai modell
inkább egyszeri
beavatkozásos: a tábori
sebészetre emlékeztet.**

Egyesült Államok nem lépett be, s amely utána különben is képtelen volt a harmincas években az olasz és német fasizmus megállítására. A második világháborút követő demokratikus eufóriából itt maradt egyfajta furcsa emlékműként az ENSZ és annak Biztonsági Tanácsa, meg '89-ig a „jaltai felosztás“, de hát a '44-'45-ös összefogásos álmok után már '46-ban meghírdették a hidegháborút. Ezekhez képest az 1989–91-es „felszabadítási“ modellekből igazán nagyon sok megmaradt. Egyébként nem meglepően '89 táján egy liberális-technokrata vízió a világot homogenizálódni látta, westernizálódva egységesülni vélte. Ami meglepő, hogy Amerikában még most is vannak, akik ebben hisznek vagy bíznak. Pedig a világ sokrétűsége, sokszínűsége, széttartó értékvilága amúgy egészében nem gyengült, sőt 1989-hez képest inkább erősödött. Az ötvenes-hatvanas években az amerikai szupremáciát megjelenítette néhány fontosabb intézmény: a dollár, a Valutaalap, a NATO és a Marshall-terv. Az utóbbi kifutott, bár a kilencvenes években kelet-európaiak megpróbálták azt az amikkel ismét a maguk számára elővetetni. Nem sikerült. A többi megvan, használjuk, s közben fintorgunk csupa megszokásból egy kicsit. De már lojalitást visszaigazololó, meghatározó szerepük nincs.

A nemzetállamok lassan valószínűleg valóban múlttá lesznek, s helyüket elfoglalják – egymással összegabalyodva, egymást kiegészítve – a birodalmak és a nagyvárosrendszerek. Mindeközben Amerika nem szűnik meg birodalom lenni, és néhány nagyvárosa fontos helyekre került a globális városok rangsoraiban. Akkor miért kellene most Amerikát temetni? Viszont valószínűleg másként lesz globális hatalom, mint amiként volt 1945–2001 (szeptember 11.) között. A jelen mozgásokból egyáltalán nem következik, hogy ez önmagában igazán rossz lenne Amerikának, s talán még kevésbé rossz a világnak.

Mindebből egy kettős periférián (az EU egyik peremállamában, egy kisebbségi nyelvi piacra készülő folyóiratban) két kérdés merül fel igazán:

Mi lesz majd az európai peremeken látható ebből az új amerikai másságból?

Mennyire másféle adaptációs kényszerek következnek majd ebből elsősorban Amerika elsődleges és másodlagos kliensei számára a világon s persze itt Európában?

Ami feltűnik, az a megkettőzött Amerika. Az egyik a kognitív kapitalizmus világa: remek egyetemekkel, a fél világ legeltökéltebb, legkreatívabb bevándorlóival, az új szupertechnológiákkal. A másik kulturális-politikai rémálom Washingtonban és a médiaipar központjaiban. Százezer órát töltenek olyan ügyek vitatásával, mint a melegházasságok, abortusz, egyáltalán a homoszexualitás vagy az új New York-i mcset, vagyis identitáspolitikával. Miközben az ország infrastruktúrája sok vonatkozásban már elmarad nemcsak Európa, hanem Kína mögött is (a gyorsvasúti technológiákban például bizonyosan), az amerikaiak évek óta több modern utat építenek Afganisztánban, mint otthon, és a 9/11 támadás óta, vagyis nem is egészen tíz év alatt az ország 1000 milliárd (1 trillion) dollárt költött külföldi háborúkra. Persze az ország erejét jelzi, hogy így is, ennek ellenére is lábón képes maradni. Miközben, mint minden igazi késő birodalom, kellően dekadens helyé válik. A kongresszusi helyek egyre drágulnak, a kampányok fajlagos költségei növekednek, és egy alsó- vagy felsőházi helyért már két évente mérközni kell. S honnan vegye szegény képviselő vagy szenátor a pénzt, ha nem szponzoraitól a gazdaságból. Azok meg persze jogosan várnak valamit cserébe. Tehát egyre inkább lobbistákat választanak politikai posztokra a Capitoliumon. Az újdonság persze nem ez, hanem hogy erről ma már teljesen nyíltan beszélnek. Ezt persze nevezhetjük diszfunkcionalitásnak, mint T. G. Ash (2010), nevezhetjük egyszerűen birodalmi költségcsomagnak vagy évődésnek a Titanicon. A kérdés, hogy sikerül-e közben Obamának bebizonyítania, hogy az amerikai gazdaság és politika felülről is megreformálható.

Mindeközben négy ellentmondás egyre világosabban láthatóvá válik:

a) Az amerikaiak unikális katonai ereje (amelynek még sokáig nem lesz globális kihívója) nem jár együtt a világ mozgási irányainak és konfliktusainak ottani mélyebb megértésével. Vagyis elvben képes vagyok majdnem bárhol katonailag beavatkozni, csak nem igazán értem, mibe is nyúlok bele. Például a jugoszláv háborúban. Vagy az afrikai népiertások kezelésénél. Ráadásul az USA katonai képességei egyáltalán nincsenek arányban kormányzóképeségével idegen társadalmakban, kulturális mezőkben. Irakban katonailag hetek alatt győzött, s utána 8 év alatt sem sikerült stabil helyi Amerika-barát kormányt létrehozni és megbízhatóan üzemeltetnie – pedig nemcsak nagyon sok pénzt költött arra, de nem félt saját emberveszteségeitől sem. A brit birodalom a 19. század második felében 10 ezer civil tisztviselővel kormányzott 400 millió indiait. A világ megváltozott, az amerikaiak ilyen hatékonyságról nem is álmodhatnak. Még akkor sem, ha az amerikai dominancia a 19. század végétől klasszikus területfoglaló és -üzemeltető gyarmati adminisztrációkat csak nagyon rövid ideig s csak periférikus területeken, néhány csendes-óceáni és karibi szigeten működtetett. Az amerikai modell inkább egyszeri beavatkozásos: a tábori sebészetre emlékeztet. Katonai beavatkozással kioperál egy valamilyen szempontból nemkívánatosnak tartott rendszert, egy számára elfogadhatóbbat ültet a helyére, majd távozik. Ezután segélyekkel, tanácsadókkal váltja ki fizikai jelenlétét. Az új rendszer meg működik, ahogy tud. Lehet, hogy demokratikusabb az ott épp megbuktatott korábbi kormányzatnál, de azért egy nemzetállam működtetésére tulajdonképpen nem képes. Az amerikaiak így végül is nehezen fenntartható, kis rosszindulattal nyomoréknak nevezhető demokráciákkal rakják tele a válságtérsegeket. Igaz, az ötvenes évek dél-koreai, tajvani bábállamaiból fél évszázad alatt igazi modern nemzetek lettek. Kérdés, hogy Koszovó vagy Bosznia is ilyenekké válnak-e majd. Ha nem, akkor ez a stratégia nem egyszerűen helyi probléma marad, hanem a demokrácia nemzetközi politikai modellértékét is rongálja.

b) Mindazonáltal a 20. század eleji nemzeti önrendelkezési hullám által létrehozott új államok jelentős része képtelen lett az általa ellenőrzött területen a rend és a fejlődés kettősségét fenntartani. Nem teremtett több biztonságot, miközben nem generált meghatározó fejlesztési impulzusokat sem. Egyre nagyobb részük önmagában még a területi kereteket sem tudja biztosítani. Képtelen elszakadási és kisebbségi mozgalmak kezelésére, sőt nemzetközi jogi értelemben is egyre inkább valamiféle protektorátussá válik. Amerika mint egyetlen katonai szuperhatalom ezeknek legfeljebb formai biztonságot kínál valamilyen lojalitásért cserébe. Problémáikat kezelni képtelen. Így azután a birodalmi modellhez sok vonatkozásban közelítő rendszerek alakulnak ki a 20–21. század fordulóján a legfontosabb régiókban. S a stabilitás fenntartásának feladatából ott egyre többet átvállalnak. S ezek már nagyrészt nemcsak Amerika-nélküliek, hanem azzal szemben egyre nagyobb mértékben barátságatlanok, ha az ezekben a térségekben markánsan jelen kívánna lenni gazdaságilag vagy kulturálisan.

c) S mert Amerika helyi háborúban hagyományos értelemben ma még szinte mindent megtehet, egyetlen eszköz kínálkozik ahhoz, hogy beavatkozását kizárják: az atomfegyver. Ha egy országnak atombombája van, még ha nincs is sok, vagy azt csak rossz hatásokkal állítja elő – legalábbis a dolgok jelenlegi rendjében –, akkor az amerikaiak sziszegnek, de nem kockáztatnak. Következésképpen az amerikaiakkal szembeni nemzetközi politikai és katonai autonómia meghatározó eszközévé a saját atomfegyver válik. S ez kikerülhetetlenné teszi az atomfegyverkezési verseny kiterjedését újabb és újabb államokra, így a válságövezetekben, mint a Közel-Keleten is.

d) A hidegháború vége s az azt követő évek érthetően megerősítették az amerikai közvéleményben a demokráciaexport mint nemcsak kívánatos, hanem hatékony po-

litika képét is. Az amerikai politikai misszionáriusi hév egyébként nem új keletű, hiszen az amerikai államnak a kezdetektől voltak ideológiái üzenetei a világ felé. Következésképpen nem nagyon tartanánk valószínűsíthetőnek olyan heves izolacionizmust, a világnak hátat fordítást, amivel az utolsó évtized nemzetközi „hiperaktivitását” dolgozná fel sokak szerint az amerikai közvélemény. Az ideológiai üzenetek, legalábbis az elit egy része számára, túlságosan mélyen programozottak. Ez a regionális újbirodalmak korában a következő másfél évtizedben nagy valószínűséggel majd újabb konfliktusokat generál azok és az amerikaiak között.

Az, hogy a világban Hegel történelemfilozófiája a világszellemmel és a történelem menetét megjelenítő meghatározó államokkal ma is divatos, igazán nem meglepő, végül is az orosz, lengyel vagy kínai antikommunisták is posztmarxisták. De hogy egyébként Hegelt magára húzva az amerikai elit is ide soroljon... Most éppen ők lettek volna a világszellem megjelenítői.

Az igazi kérdés az, hogy ha az amerikai hatalom messianisztikusként programozott, és Bush ezt a messianizmust jelenítette meg, akkor Obama, aki politikai ellenfele volt, és koncepciójának ellenpólusaként jeleníti meg magát most is, anti- vagy nem-messianisztikus-e. Esetleg ugyan egyféle amerikai messianizmus létezik, s annak jelennek meg különböző változatai? Mondjuk egy vallási fundamentalizmussal alátámasztott texasi és egy nagyvárosi demokrata light formában? Esetleg ezek nem is helyezhetőek el egyetlen hangerőskálán? Tehát hogy eligazodjunk, szükséges lenne egy amerikai misszióstudat-taxonómia is?

Vannak elemzők (például az egyik fontos teoretikus), akik szerint az amerikaiak a Közel-Keleten is a Kelet-Európában egyszer már sikeresnek bizonyult sémával próbálkoztak, de az itt egyszerűen nem jött be (Jowitt 2009). Vagyis ha van képzett középosztály egy régióban, akkor azt helyzetbe kell hoznod, s akkor fokozatosan teremt teret magának (és ezzel neked is). Ha ennek a Csipkerózsikának egyetlen csók nem elég is, azért viszonylag könnyen aktiválható. Elvben már mindent tud, amit meg kellene tennie. Nem neked kell őt összeszerelned. Itt már voltak civil aktorok, és azok kellően elszántaknak tűntek. És alighogy Gorbacsov engedett, az egész működni kezdett. Az iraki rendszer nem a Szovjetunió, szerepe az arab világban még egy kicsit sem hasonlítható Moszkváéhoz. Sebaj, lőjük ki Szaddamot. Egy kis vákuumot azzal mégiscsak teremtünk, s akkor valamilyen folyamatok mégiscsak elindulnak. Egy részük majd valamilyen civil irányba vezet, másolni fogják őket, beindul az arab demokratizálódás is. Sőt a példa ragadós lehet, léteznek viszonylag széles iráni középrétegek is, ha őket az arab példák megmozgatják, talán elzavarhatják az ayatollahokat. Ebből természetesen semmi sem lett. Azt mondanánk, hogy persze Kelet-Európában sem jött volna sok össze a Gorbi-faktor nélkül. Tehát itt nincs is igazi modellről szó, mert nem vihető át más problémák megoldására. Az amerikaiaknak meg ellenkezőleg, a modellel nincs bajuk, csak a helyi Csipkerózsikával. Nem volt elégé szekuláris, autonóm, gazdaságilag független. Kelet-Európától eltérően itt nem működtek a nemzetiségi-etnikai taposóaknak sem (a kurd igen, de az inkább nehezítette a folyamatok továbbvitelét az arab etnikumú közegben). Az iráni középosztály régi westernizált csoportjai meg különben is már régen eltűntek Kaliforniába. Az újak pedig nagyon óvatosak. A történet itt csak azért érdekes, mert jól mutatja, mennyire nem az amerikai szándéktól függ egy amerikai projekt sikere, s hogy ezt mennyire lassan tanulják csak meg odaát. De hát a diplomata-főiskolákon ott sincsenek kulturális antropológia kurzusok.

Az utópisztikus voluntarizmus, az „akarom-és-sikerülni-is-fog” filozófia működik, persze az ellenkező póluson, a peremnacionalistáknál is. Ott legfeljebb gyorsan és biztosan kudarcot vall, egy szuperhatalomnál meg valameddig mindenképpen eljut, s csak akkor akad el. Befejezni hatékonyan nem lehet, visszatolatni meg a kez-

deményező nem elég bátor. Így azután a globális amerikai projekteket benőtték ezek a tulajdonképpen befejezetlen, félbemaradt kísérletek. Marx a *Louis Bonaparte Brumaire tizennyolcadikájában* beszél a történelemről, amely először tragédia, azután komédiaként ismétli önmagát. Úgy látszik, az amerikaiak számára 1945 volt a tragédia, és 1989 végül is sok vonatkozásban, bár nem szeretjük bevallani, inkább komédiára sikeredett. Persze semmi sincs magától: 1945-ben a GM termelési értéke meghaladta az olasz gazdaságét. 2009-ben már a Fiat próbálkozott azzal, hogy megvegye a GM-et Európában, és megszerezze a Chryslert Amerikában.

Persze kérdés, hogy miközben a világ Amerikát ma is a Nyugat vezető államának tartja, minek tartják pillanatnyilag magukat az amerikai elitek. A bevándorlás persze kulturális értelemben folyamatosan nem nyugati jellegüket erősíti, s magukat egyébként növekvő mértékben nem „nyugatiaknak”, hanem multikulturális formációnak hiszik.

A Nyugat mint olyan mégis létezik. Addig terjed, azokat foglalja magába, ahol és akik számára – valahol mégiscsak – a közösségek az egyén mögé szorulnak, sőt valahogyan leértékelődnek. A világ „nem nyugati” része pedig még mindig a politika számára a közösségek: nemzetek, etnikumok, vallási csoportok, szomszédsgái hálózatok rendjének, vélt érdekeinek képviselőit az egyéni projekteknél fontosabbnak tartja. Ha minden belső multikulti ellenére Amerika mint nemzetközi aktor még valameddig megmarad „koncentrált Nyugatnak”, akkor világos, kik lehetnek ezen a szakaszon belül a szövetségesei, kik ellenfelei. S ez akkor is világos, ha a Nyugat hős-kultusza, ami mindig is kulturális márkajele volt, ma éppen hiányzik, üres, vagy ami rosszabb, csak hollywoodi formákban létezik. Ezen a térfélen a teljesítmény a biztonságnál és a racionális személytelenség ennél az egykor kiemelt hősfogalomnál fontosabb. A másik térfélen, a „nem Nyugaton” ez épp fordítva van.

A mozgósításhoz nyilvánvalóan jó, ha van valamilyen kihívó is. Egy meghatározó hatalom mozgósításához a kihívónak is legalább fejlődő képességeiben, lehetőségeiben hasonlónak kell lennie. Vannak liberálisok, akik szerint a neomerkantilisták, Kína és Oroszország a liberális Amerika számára ugyanakkor nem igazi kihívók. Természetesen szuperkomolyan veendő vetélytársak a gazdaságban és a biztonságpolitikában, de nincs komolyan veendő ideológiájuk, új világvilágképük. Ők is gazdagok és befolyásosak szeretnének lenni, úgy, hogy közben belső rendjük azért ne boruljon fel. Ez azért a világban az egyéni szabadság ideológiájával szembeállítva még szegényes ötletnek sem tűnik. S amíg ilyen nem bukkan elő, nincs igazi kihívó. De hát bizonyára legfeljebb ideiglenes hiányról van e tekintetben is szó. S az ideológiai transzformációhoz nem kell sok idő, vagy legalábbis egy országot ideológiailag könnyen át lehet gyúrni. Oroszország 1917–29 vagy Németország 1929–33 között így alakult át. Iránban az ayatollahok forradalmához a hetvenes években még annyi sem kellett. S a kedvező geopolitikai pillanatban Németország újraegyesüléséhez sem volt hosszabb szakaszra szükség. Miért ne jelennének meg hamarosan az amerikaiak új ideológiai kihívói? Végül is Kína ma még bizonytalan, nem keresi a konfrontációt. Erősödni akar, tudja, hogy az idő most neki dolgozik, de hogy minden gazdasági csoda, az övé is, törékeny. Lehet, hogy az ideológiamentes térfoglalás, a pragmatikus szövetségkötés világos történetfilozófiai választások nélkül alapstílusként a kínai hegemonia hosszabb időn át megmaradó sajátossága. Hogy nem kell a dominanciához ideológiát exportálni: sem egyenlőséget, sem demokráciát, sem nemzeti felszabadulást. De lehet, hogy a világ e tekintetben már most vagy legalábbis arra az időre, amikor Kína és az USA összemérhetőkké válnak, olyannyira westernizálódik, elnyugatósodik, hogy meghirdetett ideológia nélkül nem megy. És akkor a kínaiaknak is elő kell állniuk valamivel, amire az amerikaiaknak is válaszolniuk kell.

Az evolúcióelméletből különben is ismerjük a „fejlődési lökés“ jelenségét, Gould és Eldridge elméletet is gyártott hozzá a „szaggatott egyensúly“ (punctuated equilibrium) fogalmának bevezetésével. Miért ne bukkanna elő e vonatkozásban valami meglepő a következő tíz évben? S kérdés, hogy ideológiai reformokkal ezen az oldalon senki sem próbálkozik-e, mielőtt még a kihívó a saját kérdésével előállt volna. A liberális álmom itt természetesen – egyfajta felkészülésként a következő nagy mérkőzésre a Nyugat és a nem Nyugat között – Európa és Amerika ideológiai közeledése (Európa befogadja az amerikai liberalizmus elemeit, Amerika pedig fogékonyabb lesz az európai állam szuverenitásfelfogására) és az aktuális demokráciafogalom felújítása a közösségi tagságok (citizenship) és a vállalkozáselmélet újra- vagy átfogalmazásával. De hát ilyesminek egyelőre se híre, se hamva.

Kérdés, hogy ilyen helyzetben lehet-e, érdemes-e valamilyen nagy stratégiáról álmodni. A nagy stratégiák olyan egyszerű alapötletek, amelyek egy nagyhatalom esszenciális gazdasági és biztonsági alapérdekeit összefoglalják. Valószínűleg inkább kivételes állapotnak, mint normalitásnak számítanak. Bismarcknak volt ilyen „nagy stratégiája“, utódainak már nem igazán. Az amerikaiaknak a hidegháború alatt volt Kennan elképzelésével (National Security Report no. 68, 1950) a szovjetország ellenfél behatárolására, korlátok közé szorítására (containment). Ezekben a szövegekben az ellenfelet természetesen démonizálták, nem befolyásról, hatalomról, hanem erkölcsről, civilizációs kihívásról volt szó. A küzdelem azzal az „újfanatizmussal“ folyt, amely a „civilizált világot le akarta rombolni“. De mert atomfegyvere volt, a katonai konfrontációt kizárták. Azonban ennek a „nagy stratégiának“ rendelték alá a belső erőforrásokat, a szövetségek kötését, a patronáltak kiválasztását harmadik színpadokon. 1990 után ilyen amerikai stratégia már nem létezett. Bush persze szeretne volna helyreállítani, tanácsadói a „demokráciaépítést“ vélték olyan központi tengelynek, amire minden más is ebben a szellemben rákapcsolható. De ilyen együgyűséghez fenntartások nélküli szövetségeket nem sikerült szerezni, s nem tudtak elegendő mozgósítható belső forrást sem felvonultatni. Clintonnak és Obamának nincsenek ilyen stratégiai varázsvesszői, beérik irányelvekkel: a szövetségi rendszerek bővítésével, az erők lehetséges összefogásával egyes konkrét ügyek kapcsán.

Összefoglalva: Amerika még sokáig egészében a legnagyobb, legbefolyásosabb marad, egyelőre igen lassan tanulja csak az új versenyt/ együttműködést a sokpólusú világ más központjaival. Már sokat megtapasztalt az erők konverziójában, például a kulturális befolyás migrációs vonzássá való átváltásában, az új bevándorló csoportok beiskolázásában s abból a kutatási rendszer új tehetségekkel történő ellátásában. De globális szerepéből következően nem túl jó a képfelbontó képessége, sok mindent nemcsak hogy nem lát kis vagy peremországokban, hanem arra igazán nem is kíváncsi. Lassan lemond arról, hogy valamilyen új „nagy stratégiával“ állítsa helyre korábban unikális pozícióit a világban. Elsősorban regionális szövetségekkel és regionális hatalmakkal tud valamit kezdeni. Regionális szövetségekbe, különösen ha azok barátiak, mint az EU, belenyúlni biztosan nem fog, az EU-n belül az amerikaiak legjobb helyi tanítványainak lenni – lengyelek és románok is próbálkoztak vele – igazán nem kifizetődő. Legfeljebb arra használná ezeket, hogy nem az EU, hanem a NATO vonatkozásában valamiben vonakodó „régieurópaiakat“ noszogassa a felsorakozásra egy amerikai projekt mögött. De ahogy nem segített ez a proamerikai aktivizmus Lengyelországnak a Bush-korszakban sem, úgy marad az másodrendű politikai eszköz a többiek számára is. Az amerikai politika sajátos részletel hanyagolási képességéből következően Kelet-Közép-Európát a következő években úgyis csak akkor fogja élesebben látni, ha ott valamelyik állam atipikusan viselkedik. Szupereminens lesz – akkor megdicsérik, használgják, de különösképpen nem jutalmazzzák, ma már nincs is mivel. Vagy demonstratívan hátat fordít a védelmi szövetségnek, valahogy

megbűntetik, de hát ilyesmire nem volt még példa, ezért a retorziókról is inkább csak fantáziálhatunk. Ha a saját érdekek keresése esetleges német és francia részleges függetlenedési törekvések árnyékában történik, valószínűleg semmi sem történik majd.

■ IRODALOM

Ferguson, Niall: Empire. Penguin Books, London, 2004.

Hobsbawm, Eric: Globalisation, Democracy, Terrorism. Abacus, London, 2008.

Ash, Timothy Garton: Us politics is angry, polarised and gridlocked. Can it be reformed? Guardian 2010. 09. 29.

Gvosdev, Nicolas – Reveron, Derek S.: Waging War, building States. Policy Review No.163. October 2010.

Krasner, Stephen D.: An Orienting Principle of Foreign Policy. Policy Review No.163. October 2010.

Jowitt, Ken: Settling History's Course. Policy Review. No.157. October 2009.

